

УДК 81'1:82-92:070

Супрун Л. В.

ЕКСПРЕСИВНИЙ СИНТАКСИС ВІСНИКІВСЬКИХ СТАТЕЙ ДМИТРА ДОНЦОВА

З'ясовано синтаксичні засоби апеляції до ментальності читачів часопису «Літературно-Науковий Вістник» («Вістник»). Здійснено спробу довести, що, актуалізуючи експресивний потенціал українського синтаксису, публіцист намагається стимулювати підсвідоме ввімкнення генетичної пам'яті реципієнтів інформації, а отже, зробити свою концепцію ближчою і зрозумілішою їм.

Ключові слова: експресивний синтаксис, Донцов-публіцист, «Літературно-Науковий Вістник» («Вістник»).

Выяснены синтаксические средства апелляции к ментальности читателей журнала «Литературно-Научный Вестник» («Вестник»). Сделана попытка доказать, что, актуализируя экспрессивный потенциал украинского синтаксиса, публицист пытается стимулировать подсознательное включение генетической памяти реципиентов информации, а значит, сделать свою концепцию ближе и понятнее им.

Ключевые слова: экспрессивный синтаксис, Донцов-публицист, «Литературно-Научный Вестник» («Вестник»).

The organization of the communicative process in the herald's articles has been done by Dmytro Dontsov with regard to the emotional atmosphere of the Ukrainian society, for the conceptualization of reality by means of the Ukrainian language is carried out in view of the accentuation of individualism and emotionalism. In spite of the negative attitude towards dominating mental features of the Ukrainian ethnos, the talented publicist was able to efficiently use one of the most powerful tools of informational and psychological influence – the emotional and estimative imagery of Ukrainian people – presenting it in the herald's narrative in a qualitatively modified way, however. The emotionality of Dmytro Dontsov is emphatic and expressive as well as filled with negativism.

The process of expressivity is especially distinct in the syntactical system of the periodical. Dontsov as a publicist takes into account all national and syntactical traditions, while giving preference to those which are most of all characteristic of the ethnical peculiarities of the linguistic behavior of Ukrainian people. By means of certain syntactical constructions, the journalist creates an intense emotional background for delivering information. Herewith, due to their emotional and expressive function, parceled constructions stand out among others.

Parceling is a parameter of the syntax of a free flow of perception characteristic of live colloquial speech. Due to their disharmonious nature, parceled constructions are most easily perceived by a common reader of journalistic information, for they reflect the process of unprepared, spontaneous communication. Moreover, in the herald's opinion journalism of Dontsov, parceled constructions are bearers of a strong emotional and expressive stream. With their help, the journalist tries to activate one of the most dominant features of Ukrainian mentality – emotionality – so that the reader does not remain indifferent to the information generated in the communicative system of the «Literary and Scientific Herald» («Herald»).

With communicative constructions, characteristic of live colloquial speech, D. Dontsov creates intense emotional support of communication.

Moreover, with the help of «Question-Answer» constructions, D. Dontsov tried to stimulate the emotional memory of the herald's readers and as a result – to reach his communicative purpose. The herald's editor uses them to attach a conversational nature to communication, to enliven the narration, to enter into and remain in contact with the reader.

He appeals to the mentality of the herald's readers in a rather emotional way, which is supposed to engage their inherited memory and thus – to make the journalist's conception closer and more understandable for the recipient of information.

Key words: expressive syntax, publicist Dontsov, «Literary-Scientific Herald» («Herald»).

Концептуалізація дійсності засобами української мови відбувається з акцентуацією індивідуалізму й емоційності. За переконанням філософів, поєднання цих духовних домінант не дуже сприятливе в поступі нації. Більш ефективним вважають західноєвропейський тип ментальності, де раціоналізм межує з індивідуалізмом, або російський, у якому емоційність доповнює колективізм. Емоціоналізм росіян знаходить вияв у зовнішніх формах – сваволі, бунті й розбійництві [див.: 1, с. 11–18]. Українська емоційність акумульована у внутрішньому світі, де «панує не холодний раціональний розсудок голови, але жагучий поклик серця...» [2, с. 59]. Зорієнтованість на внутрішньо-екзистенційний світ призводить до того, що українці підміняють реальне проживання певних ситуацій у зовнішньому світі їх уявним переживанням [5, с. 173]. Звідси неспроможність активно виборювати власні інтереси, ментальна схильність

українства до тужливості й відступу. Ці вади української ментальності поглиблюються внутрішньо спрямованим (інтровертним) індивідуалізмом українців. На відміну від західної людини, яка насамперед намагається досягти визнання в суспільстві (зовнішня (екстравертна) спрямованість індивідуалізму) і тому здатна впливати на соціум, українець зосереджений на особистому житті, внутрішніх переживаннях і тому часто залишається байдужим до соціальних проблем.

У цих нюансах української ментальності добре розумівся Дмитро Донцов. Він писав: «Емоціональною підставою нашого Санча-Панса, – є ослаблений інстинкт боротьби за існування, звихнене відчуття її законів, а наслідок того – ослаблена сила розумування» (Д. Д., Аг.больш.:691). Однак, незважаючи на негативне ставлення до домінуючих ментальних ознак українського етносу, талановитий публіцист зумів ефективно використати один із вагомих засобів інформаційно-психологічного впливу – емотивно-оцінну образність українців, щоправда, подавши її у вісниківському дискурсі якісно переродженою. У статтях Д. Донцова ми не знайдемо позитивнооцінних демінутивних утворень. Його емоційність пристрадна й експресивна, насичена негативізмом і подекуди агресією. «Емоціональною підставою життєвої філософії, бороненої в цім журналі, – наголошує редактор, – є прийняття боротьби за існування як незмінного факту, а звідси – ясне розуміння її законів, і що за тим іде – уміння не піддаватися оманам, не брати фатаморгану за дійсність...» (Д. Д., Аг.больш.:691).

Ураховуючи емоційну атмосферу українського суспільства, «глибокий емотивний елемент нашої психіки, який просвіщає й стаить розум, зміцнює переконання і відпорну силу» (Д. Д., Сов.мол. і ми: 28), Д. Донцов відповідним чином організував увесь комунікативний каркас своїх вісниківських статей. Особливо помітно процес експресивізації відбувся в синтаксичній системі часопису, дослідження чого становить мету нашої статті.

Донцов-публіцист ураховує всі національні синтаксичні традиції [див.: 3, с. 45], однак перевагу віддає тим із них, які найбільше відповідають етнічним особливостям мовної поведінки українців. Завдяки певним синтаксичним конструкціям журналіст створює насичений емоційний фон викладу інформації. 3-поміж інших своєю емоційно-експресивною функцією виокремлюються парцельовані конструкції.

Парцеляція становить собою параметр синтаксису вільного потоку свідомості, характерного для живого розмовного мовлення. Своєю дисгармонійністю парцельовані конструкції стають ще придатнішими для сприйняття пересічного користувача журнальної інформації, адже вони відтворюють процес непередбаченого, спонтанного спілкування. Сучасні мас-медіа дедалі ширше послуговуються цим дієвим впливовим засобом, підхоплюючи традиції провідних публіцистів початку ХХ ст.

Парцеляція – один із найпоширеніших синтаксичних засобів створення експресії в донцовському дискурсі. Очевидно, динамізм стилю вісниківського редактора спричинився до того, що досить активно в його викладі зазнають парцеляції однорідні присудки, як-от: *І сею зброєю гадають вони воювати з мнимими ворогами віри! Вчити молодь «правдивого патріотизму»!* (Д. Д., П. чи Екл.:176). Ці присудки навантажені емоційно-експресивною функцією. Завдяки парцеляції Д. Донцов робить виразний акцент на головному, створює в читача відчуття стрімкості зображуваних подій. Експресивна гострота посилюється, якщо парцелюванню підлягає група однорідних присудків, напр.: *Поza тим ся «вибранниця Бога» була найпрактичніша людина на світі. Вибирала позиції для війська, провадила наступ, чи не перша у Франції оцінила величезне значіння артилерії у війні. Прекрасно розуміла велику практичну роль морального і містичного чинника в організації мас. Замість до Парижа пішла до Реймсу, щоби кількома краплями олії на чолі дофина зробити з нього безсумнівного в очах мас володаря Франції* (Д. Д., Ж.д.:552). Такі конструкції допомагають Д. Донцову зобразити публіцистичного персонажа в бажаній тональності дієвості, ідентифікуючи тим самим життєві пріоритети самого журналіста.

Парцелювання однорідних підметів у досліджуваних дискурсах рідковживане. Інколи, бажаючи інтенсифікувати логіко-емоційне виокремлення предмета повідомлення, публіцист розміщує парцелят з абзацу, як-от:

В сім таборі йдуть напружені розшуки за ідеєю, за її змістовненням; спроби формулювати виразніше, конкретніше свою ідею, з огляду на загрозу тих двох «іслямів», розшуки за бракуючою їй суспільною ідеологією.

Розшуки неспокійні, тривожні (Д. Д., Персп.:456).

Емоційність цього інтексту поглиблена за рахунок повторення підмета. Оформлений таким чином сигнал емоційного стану автора адекватніше сприймає адресат.

Репрезентативними в донцовських статтях виявилися парцельовані додатки. Виконуючи функцію експресивного повідомлення, ці конструкції сприяють увиразненню об'єкта, на який журналіст уважає за потрібне звернути особливу увагу читача «Літературно-Наукового Вісника» («Вісника»), напр.: *З Євангелії знаємо, що ся вірність перетерпіння до кінця – є запорука воскресення... Не тільки одиниць, а й народів* (Д. Д., Є.д., що є:81).

Прийом повторення, характерний для стильової манери Д. Донцова загалом, часто використаний і в процесі парцелювання додатків: *Ми дійсно переживаємо трагічну добу нашої історії. Добу, що висунула хмару проблем, що як Сфінкс зіжруть нас, коли їх не розв'яжемо* (Д. Д., П. чи Екл.:182). Явища експресії та оцінності інтенсифікуються, коли парцелят повторюється декілька разів, як у статті «Невільники доктрини», де публіцист за допомогою парцеляції докладно й терпеливо пояснює реципієнтам інформації, якою він хоче бачити свою «вітчину» (Д. Д., Н.д.:86).

Парцельовані обставини в донцовському дискурсі, як правило, експресивізують спосіб певної дії, напр.: *Нова ідея перемагає лише під знаком віддільності від інших, під знаком безоглядного проти-*

ставлення себе як зовнішньому світові, так і тим «нашим», які є і наші і ваші. *Не засадою – «треба скрізь приятеля мати»* (Д. Д., Вони і ми:388). На наш погляд, частота кореспондування таких конструкцій спричинена, окрім іншого, динамічним характером вісниківського викладу Д. Донцова. Волюнтаризація української мовної ментальності передбачала перманентний заклик до дії. Важливо було розтлумачити читачам часопису, як потрібно діяти. Ураховуючи особливості національного світосприйняття, журналіст емоційно підсилює свою програму дій різними обставинними значеннями, як-от часу: *І скінчиться* (Термідор. – Л. С.) *мабуть хутко. Може за рік, може за два, може завтра* (Д. Д., Пр.:453); мети: *Це був «батіг». Але – невпевний був край Малоросія! – був і «цукорок». На всякий случай* (Д. Д., Р.зр.:672) тощо. Такі обставини по-особливому деталізують й уточнюють повідомлення, тому вважаємо, що вони виконують експресивно-видільну функцію.

Парцельовані означення Донцов-вісниківець уживає дещо рідше. Однак і вони потрібні публіцистові як засіб емоційно-експресивного виокремлення певної ознаки, на якій він хоче акцентувати, напр.: *Інші типи потрібні, інші люди, подібні до давніх варягів... яких ваблять не кулішівські чернігівські затишки... а річі абстрактні – «щоб Дону шоломом іспити»... Не зносити, а формувати життя* (Д. Д., Санчо-Панца:601).

Намагаючись активізувати емоційну пам'ять читача-українофора, вісниківський редактор імітує розмовне мовлення, створює ефект невимушеності публіцистичного викладу за допомогою парцельованих складних речень. Особливо Д. Донцову імпонує парцельовання складнопідрядних речень. Воно дає журналістові змогу посилити експресію та інформативність виділеної конструкції, ускладнити її комунікаційну роль.

Переважає в донцовському дискурсі парцеляція підрядних з'ясувальних, як правило, з кількома підрядними. Закономірність поширення таких конструкцій стає очевидною, якщо зважити на роз'яснювальну функцію передової публіцистики переломних історичних періодів. Окрім того, нанизування однакових синтаксичних одиниць посилює емоційний вплив на реципієнта інформації. Тому-то констатуємо в Донцова: *Чи ж дивно, що при такій господарці не наступає нагромадження капіталу? Що жадна затрата капіталу не remunerується? Що ніхто не хоче складати ощадностей до банків, ні купувати рент...* (Д. Д., Сум.маркс.:301).

Парцельовання у складнопідрядних реченнях підрядних обставинних частин також помітно впливає на експресивізацію журнального викладу, адже такі конструкції «формують мовлення логізоване, розчленоване, з чітко поставленими акцентами, що дає змогу зіставляти, протиставляти, акцентувати на тих чи тих елементах думки» [4, с. 59]. Усі ці чинники сприяють емоційному виокремленню вміщеної в парцеляті інформації, див., наприклад: *А тепер – накладають серпанок на блискучий міт, щоб не світив вічним докором. Щоб не заважав дрібним людям робити свої дрібні справи* (Д. Д., Коли вм.лег.:303).

Підрядні означальні парцеляти Д. Донцов використовує передовсім для логічного виділення пояснюваного іменника головної частини, напр.: *Сей націоналізм був непримиримий, «абсурдний», як сказалиб тепер. Який не числився з числами і врахованням* (Д. Д., Ж.д.:551). Такі синтаксичні утворення сприяють реалізації в донцовському дискурсі його важливих функцій, а саме комунікативно-прагматичної та емоційно-впливової.

На початку ХХ ст. провідні журналісти, намагаючись активізувати авторський монолог й оптимізувати діалог із читачами, почали використовувати у своїх публікаціях елементи розмовного синтаксису. Так, у вісниківський виклад Д. Донцова потрапили конструкції «питання – відповідь». За нашим переконанням, за допомогою цих структур публіцист прагнув стимулювати емоційну пам'ять реципієнтів ЛНВісника і як наслідок – зреалізувати свою комунікативну мету.

Основне функційне навантаження конструкцій «питання – відповідь» – зосередження уваги реципієнта на найважливіших, з погляду журналіста, моментах його дискурсу. Автор публікації звертається до читачів з питанням й одразу сам на нього відповідає, як-от: *Що криється за гаслами «словянства», «європейського Сходу», «Ліги народів сходу Європи», «вільної спілки» і пр.? Резигнація зі свого, на користь чужого історичного післанництва* (Д. Д., Г.тр.:601). Безсумнівна емоційно-експресивна виразність таких структур. Її коефіцієнт збільшується, коли відбувається нанизування «питань – відповідей», як у вісниківській статті Д. Донцова «Згода в сімействі». Публіцист з'ясовує погляди своїх ліберально налаштованих опонентів за допомогою каскаду питань, як-от: *Що підкреслює у Франка літературна Пітія компактною більшістю?... Що виудив другий критик в Ділі зі спадщини Франка?... Що підкреслює у київських Вістях (28 V) Синько? Що підкреслює Комуніст того самого дня?... Що в постаті Франка звернуло увагу д-ра В. Сімовича?... Кому присвячує Назустріч (1934 ч.15) теплу згадку?... Що підкреслюють в Лесі Українки?... Що винайшов Дм. Дорошенко в творчості автора Заповіту?... Що відкрили колишні приятелі молодості Петлюри в нім?... Чи такий був Петлюра?... Яку філософію радить д-р Ю. Липа?...* (Д. Д., Зг.в сім.:587-588). Детальні авторські відповіді на кожне з цих питань переконують читача в тому, що «не львиним молоком хочуть вони (опоненти. – Л. С.) годувати нове покоління, а всіяною кашкою для старих діабетиків» (Д. Д., Зг. в сім.:587).

Особливе зацікавлення в цьому ряду викликають ті багатокомпонентні конструкції, що вибудовані за схемою «повідомлення – питання – відповідь». У «Літературно-Науковому Вістнику» («Вістнику») трапляються навіть цілі публікації, архітектоніка яких являє собою кількаразове повторення зазначених структур, наприклад, стаття Д. Донцова «Єдине, що є на потребу (Новорічні рефлексії)». Спочатку журналіст розповідає про важливість характеру в людському житті. Далі дванадцять разів повторюючи

питання «Що є сила характеру?» (Д. Д., Єд., що є: 74-81), Донцов за допомогою розгорнутих відповідей розкриває всі значеннєві нюанси цього поняття.

Таким чином, «невгамовний публіцист та ідеолог» (О. Баган) емоційно апелює до ментальності читачів ЛНВісника, чим повинно стимулюватися підсвідоме ввічкнення їхньої генетичної пам'яті, а отже, концепція Донцова-журналіста має стати ближчою і зрозумілішою реципієнтам інформації. Комунікативний каркас вісниківських статей Д. Донцова вибудований з урахуванням емоційної атмосфери українського суспільства. Завдяки спілкувальним конструкціям, характерним для живого розмовного мовлення, журналіст створює насичений емоційний супровід комунікації. Парцельовані конструкції вносять у вісниківську публіцистику Д. Донцова потужний емоційно-експресивний струмінь. За їх допомогою журналіст намагається активізувати одну з домінуючих рис української ментальності – емоційність – і тим самим зробити читача небайдужим до інформації, генерованої в комунікативній системі «Літературно-Наукового Вісника» («Вісника»). Вісниківський редактор використовує також конструкції «питання – відповідь» для надання комунікації характеру бесіди, поживлення викладу, налагодження і підтримання контакту з читачем.

Література:

1. Бердяев Н. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности / Николай Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – 208 с.
2. Бичко А. К. Менталітет української нації / А. К. Бичко // Етнонаціональний розвиток України : терміни, визначення, персоналії. – К., 1993. – С. 213–214.
3. Непийвода Н. Ф. Вплив соціальних факторів на розвиток синтаксичної системи української мови (на матеріалі науково-технічних текстів) / Н. Ф. Непийвода // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 45–53.
4. Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика: сложное синтаксическое целое : учеб. пособие / Г. Я. Солганик. – М. : Высш. школа, 1973. – 214 с.
5. Старовойт І. С. Збіг і своєрідності західноєвропейської та української ментальностей: філософсько-історичний аналіз / І. С. Старовойт. – Тернопіль : Діалог, 1997. – 256 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

- Д. Д., Аг. больш. – Донцов Д. Агонія большевизму і Еклезіяст / Дм. Донцов // Вісник. – 1933. – Річник I. – Том III. – Книжка 9. – С. 673–694.
- Д. Д., Вони і ми – Донцов Д. Вони і ми / Дм. Донцов // Вісник. – 1936. – Річник IV. – Том II. – Книжка 5. – С. 370–388.
- Д. Д., Г. тр. – Донцов Д. Гальванізатори трупів / Дм. Донцов // Вісник. – 1935. – Річник III. – Том III. – Книжка 7–8. – С. 592–611.
- Д. Д., Єд., що є – Донцов Д. Єдине, що є на потребу (Новорічні рефлексії) / Дм. Донцов // Літературно-Науковий Вісник. – 1930. – Річник XXIX. – Том CI. – Книжка I. – С. 74–85.
- Д. Д., Ж. д. – Донцов Д. Жанна д'Арк (Історія і легенда) / Дм. Донцов // Літературно-Науковий Вісник. – 1929. – Річник XXVIII. – Том XCIX. – Книжка VI. – С. 545–556.
- Д. Д., Зг. в сім. – Донцов Д. «Згода в сімействі» / Дм. Донцов // Вісник. – 1936. – Річник IV. – Том III. – Книжка 7–8. – С. 587–606.
- Д. Д., Коли вм. лег. – Донцов Д. Коли вмирає легенда... (під Великдень) / Дм. Донцов // Вісник. – 1936. – Річник IV. – Том II. – Книжка 4. – С. 294–306.
- Д. Д., Н. д. – Донцов Д. Невільники доктрини / Дм. Донцов // Літературно-Науковий Вісник. – 1928. – Річник XXVII. – Том XCVII. – Книжка IX. – С. 69–87.
- Д. Д., Персп. – Донцов Д. Перспективи (по 25 травня 1926) / Д. Донцов // Вісник. – 1936. – Річник IV. – Том II. – Книжка 6. – С. 452–469.
- Д. Д., Пр. – Донцов Д. Процес / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вісник. – 1930. – Річник XXIX. – Т. СII. – Книжка V. – С. 447–453.
- Д. Д., П. чи Екл. – Донцов Д. Патрія чи Еклезія? / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вісник. – 1928. – Річник XXVII. – Том XCVII. – Книжка X. – С. 170–182.
- Д. Д., Р. зр. – Донцов Д. Роковини зради (1709–1929) / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вісник. – 1929. – Річник XXVIII. – Том XCIX. – Книжка VII–VIII. – С. 672–676.
- Д. Д., Санчо-Панца – Донцов Д. Санчо-Панца в нашій дійсності / Дм. Донцов // Вісник. – 1934. – Річник II. – Том III. – Книжка 7–8. – С. 575–601.
- Д. Д., Сов. мол. і ми – Донцов Д. Совітська молодь і ми / Дм. Донцов // Вісник. – 1933. – Річник I. – Том I. – Книжка 1. – С. 17–32.
- Д. Д., Сум. маркс. – Донцов Д. Сумерк марксизму (Тарде – Гітлер – Сталінська опозиція, – і ми) / Дм. Донцов // Вісник. – 1933. – Річник I. – Книжка 4. – С. 299–308.